

Бруд і сміття в прифронтових містах Волинської губернії у роки Великої війни

Перша світова або Велика війна вкрай негативно впливало на санітарний стан міст, зокрема тих, що були особливо близько до фронту. Бруд та сміття у широкому розумінні сприяли поширенню епідемічних захворювань. У зв'язку з цим, військова та міська влада намагалася різним чином боротися з цими проблемами. Однак зростання антисанітарії було типовим явищем, в тому числі не тільки для Східного, але й Західного фронту [13, р. 17–18].

До головних факторів війни, що суттєво визначали проблеми прифронтових міст у цьому контексті, можна віднести: руйнування через військові дії, збільшення кількості сміття та відходів через присутність великої кількості біженців, солдатів і офіцерів, ефективність діяльності міської та військової влади щодо забезпечення чистоти у містах тощо. За період війни такі повітові центри, як Володимир, Ковель, Луцьк, Рівне і Дубно, а також низка містечок у цих повітах були під впливом згаданих військових факторів.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. впроваджувалося багато проєктів у містах Європи, як то водопостачання, каналізаційні та транспортні системи, освітлення тощо. Проте це потребувало значних коштів, чого не могло забезпечити багато міст України. Лише напередодні і в роки Великої війни у повітових центрах Волинської губернії з'явилися артезіанські колодязі [9, арк.5–5зв.; 6, арк.138зв.; 4, арк.128–128зв.], проте значна частина населення і надалі використовувала річкову воду для пиття [4, арк.73–74зв.].

Основну частину обов'язків щодо забезпечення чистоти було покладено на власників будинків. Саме вони повинні були прибирати на прилеглих ділянках вулиці. Проте контроль за цим здійснювався несистемно. Більше того, часто вулиці на периферії повітових центрів, не кажучи вже про містечка, не були вимощені. Велика кількість калюж на проїжджій частині, де зосереджувався бруд і сміття, було типовим явищем, навіть у центрі міст.

Велика війна вкрай негативно вплинула на збереженість житлових будинків та інфраструктури. Військові дії кілька разів прокочувалася через міста Західної Волині. У 1915 р. міста Володимир, Ковель, Луцьк і Дубно були захоплені австро-угорськими та німецькими військами, а в 1916 р. Луцьк і Дубно були повернуті російською армією. При цьому деякі міста зазнали суттєвих руйнувань (наприклад, Дубно [8, арк.9]). Руйнування призводило до зменшення кількості жител, що зумовило надмірну концентрацію населення.

Тотальна війна потребувала величезної чисельності армій, що вимагали відповідних фінансових витрат. Це викликало суттєве скорочення видатків на міські комунальні проєкти. З часом підтримувати чистоту ставало усе складніше, а ресурсів у міської влади – менше. Окрім інших проблем, міські управи стикалися з нестачею дезінфікуючих засобів, зокрема хлорного вапна і гасу (керосину) [6, арк.321].

Вкрай загострювалося санітарну ситуацію наявність великої кількості біженців у містах Волинської губернії. Волинські міста були для них переважно пунктами, через які вони проходили далі на схід. В окремі періоди 1914–1915 рр. кожного дня через Рівне проходило до 30 тис. біженців [12, с.21]. Умови, в яких проживали біженці, робили такі місця осередками антисанітарії [2, с. 421–422]. Звісно, ці проблеми намагалися вирішити, зокрема зобов'язали біженців відвідувати лазні, а їх одяг дезінфікували [10, арк.83]. Однак восени 1917 р. фінансове забезпечення навіть тієї невеликої допомоги біженцям, яка включала харчування, надання одягу та медичну допомогу, припинилося через більшовицький переворот [11, арк.107зв.].

Від самого початку війни військове командування, що перебрало на себе більше повноважень в усіх сферах управління у прифронтових регіонах, звернуло особливу

увагу на санітарний стан міст. В серпні 1914 р. приватні домогосподарства та державні установи зобов'язали дотримуватися певних санітарних умов: заборону розповсюдження сміття та нечистот на вулиці, джерела, канави і річки, встановлення ящиків чи ям для нечистот у кожному господарстві [1, с. 173]. Міські управи поширили термінову вимогу провести чистку та дезінфекцію у дворах будинків вигрібних ям та туалетів, а також організували прибирання на головних майданах та вулицях міст. Були сформовані санітарно-виконавчі комісії. Однак основний тягар прибирання за публічним простором було покладено на мешканців найближчих будинків [6, арк.318, 346–346зв., 348].

Подібним чином австрійська влада, яка окупувала Західну Волинь у 1915 р., боролася з антисанітарією. Низка заходів, хоч і не були популярними, усе ж ефективно впливали на ситуацію. Окрім іншого, вони включали жорсткіші покарання за недотримання санітарних норм [1, с. 174; 2, с. 104–106]. Проте дезорганізація державних структур та падіння авторитету влади, що швидко відбувалося у роки війни, загострило проблеми фінансування та забезпечення чистоти [5, арк.7].

Головним засобом вивезення сміття були асенізаційні обози. По суті це були вози, запряжені кіньми, на яких розміщували великі бочки для перевезення сміття. Вони могли включати пневматичні насоси та засоби для дезінфекції. Напередодні війни волинські міста, за винятком Житомира, ще не мали налагоджених систем асенізаційних обозів. Сміття вивозилося возами без дезінфекції або ж залишалося на місцях у вигрібних ямах. Під час війни проблема вивозу сміття суттєво загострилася у прифронтових містах. Під час перебування у Рівному члена імператорської сім'ї в кінці 1914 р. він відмітив потребу вирішення цієї проблеми. Це спонукало міську думу шукати кредит на 19,8 тис. рублів для облаштування асенізаційного обозу [5, арк.65–66зв.]. Таке питання постало у Дубно в березні 1915 р. [7, арк.222зв.] та Луцьку, де був закуплений пневматичний насос для асенізаційного обозу у 1916 р. [3, арк.10–14]. Тим не менше, в умовах масового падіння коней, присутності великої кількості солдатів та біженців і слабкої влади взимку 1917–1918 рр. асенізаційний обоз не міг справитися з навантаженням. Міські органи влади не мали в цей час коштів для фінансування такої роботи, тому змушені були позичати кошти у приватних осіб [4, арк.49–49зв.].

Загалом, проблеми збільшення бруду та ефективності вивезення сміття у прифронтових містах накопичувалися та зростали у роки Великої війни. Вони були пов'язані зі збільшенням чисельності тимчасового та постійного населення, дезорганізації та падіння авторитету владних структур на місцях, скорочення можливостей міських органів влади тощо.

Список використаних джерел та літератури

1. Герасимов Т. Санітарні проблеми міст Волинської губернії в 1914–1917 рр. *Гуржіївські історичні читання*. 2015. Вип. 10. С. 172–174. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gurit_2015_10_63 (дата звернення: 16.10.2024)
2. Велика війна 1914-1918 рр. і Україна: У двох книгах. Книга 2: Мовою документів і свідчень / Ред. кол.: В.А. Смолій (голова), Г.В. Боряк та ін.; відп. ред. О.П. Реєнт; авт. кол.: Ю.В. Берестень та ін. К.: Видавництво «Кліо», 2015. 800 с.
3. ДАВО, ф. 3. Луцька міська управа, 1848–1920 рр. Оп. 1. Спр. 1582. Переписка з волинським губернатором про облаштування в місті Луцьк асенізаційного обозу, 1916 р., 21 арк.
4. ДАВО, ф. 3. Луцька міська управа, 1848–1920 рр. Оп. 1. Спр. 1648. Переписка з начальником Луцької повітової міліції про санітарну очистку м. Луцьк. Оголошення про організацію санітарно-очищувального транспорту і обов'язкові постанови міської думи про дотримання санітарних правил, 1917–1919 рр., 100 арк.
5. ДАРО, ф. 165. Рівненська міська управа, 1874-1918 рр., оп. 1, спр. 28. Журнали чергових зібрань Рівненської міської думи, 1915 р., 160 арк.

6. ДАРО, ф. 359. Дубенське міське спрощене громадське управління, 1894–1895 рр., 1900–1916 рр., оп. 1, спр. 12. Журнали зборів міських уповноважених за 1914 р., 542 арк.
7. ДАРО, ф. 359. Дубенське міське спрощене громадське управління, 1894–1895 рр., 1900–1916 рр., оп. 1, спр. 13. Журнали Дубенських зборів міських уповноважених за 1915 р., 272 арк.
8. ДАРО, ф. 359. Дубенське міське спрощене громадське управління, 1894–1895 рр., 1900–1916 рр., оп. 1, спр. 14. Журнали Дубенського зібрання міських уповноважених за 1916 р., 202 арк.
9. ДАРО, ф. 616. Рівненська міська дума, 1912–1915 рр., оп. 1, спр. 2. Журнал надзвичайних зборів про розгляд головного прибутково-видаткового кошторису міста Рівне на 1915 р., 1914–1915 рр., 15 арк.
10. Центральний державний історичний архів України, м. Київ, ф. 930. Волинський губернський комітет Всерос. зем. союзу, м. Житомир, 1915–1918 рр., оп. 1, спр. 2. Переписка із земськими комітетами про забезпечення одягом та їжею біженців, 1915 р., 129 арк.
11. Центральний державний історичний архів України, м. Київ, ф. 930. Волинський губернський комітет Всерос. зем. союзу, м. Житомир, 1915–1918 рр., оп. 1, спр. 15. Циркуляри комітета, 1917 р., 100 арк.
12. Korzeniowski M., Mądzik M., Tarasiuk D. *Tułaczy los. Uchodźcy polscy w imperium rosyjskim w latach pierwszej wojny światowej*. Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2007. 238 s.
13. Ward C. *Living on the western front: annals and stories, 1914–1919*. London : Bloomsbury Publishing Plc, 2013. 296 p.